

מבשר טוב

סעודה שלישית פרשת נצבים וילך שבת סליחות תש"פ ירושלים תובב"א

א.

בפרשת השבוע (דברים כט, ט) "אֲתֶם נִצְבִים הַיּוֹם פְּלֶכֶם לְפָנַי ה' אֱלֹהֵיכֶם רְאִשֵׁיכֶם שְׁבֻטֵיכֶם זְקֻנֵיכֶם וְשׁוֹטְרֵיכֶם פֶּלַאִשׁ יִשְׂרָאֵל".

וצריך עיון, אחר שכתב תיבת 'כולכם' מדוע הוצרך לחזור ולהוסיף בסוף שוב 'כל איש ישראל'. ועוד יש לדייק מהו הלשון 'נצבים' ומדוע לא כתב בלשון הרגיל 'עומדים'.

והנה, זאת נודע אשר לשון 'נצבים' בכל דוכתא הוא לשון מחלוקת ומריבה. וכדמצינו בדתן ואבירם שיצאו נצבים לפני משה (במדבר טז, כז) – לריב עמו ולעשות מחלוקת נגדו. ובגמרא דרשו (נדרים סד): שכל מקום שנאמר ניצבים ונצבים אינו אלא דתן ואבירם, ונראה מזה שלשון נצבים הוא ענין של מחלוקת ומריבה.

ודבר זה קשה לבאר בפרשתן, איך שייך לומר שכל איש ישראל עומדים נצבים כנגד השי"ת – לפני ה' אלוהיכם – בכוונת מריבה ומחלוקת. איך יסבול פירוש הפסוק את ענין המחלוקת נגד ה' ח"ו. וכבר רמז לתמיהה זו אא"ז בספה"ק דברי בינה בפרשתן (עמ' קמ"א).

ב.

ונראה לבאר שאכן ישנו ענין אחד שיש בו ענין של מחלוקת ושל עמידה איתנה ומלחמה נגד מה שנראה רצון השי"ת באופן הפשוט.

ולבאר הענין, נקדים להביא דברי חז"ל בגמ' חגיגה (טו). בענין שיצא אחר לתרבות רעה, וז"ל הגמ': "יצתה בת קול ואמרה 'שובו בנים שובבים חוץ מאחר', אמר, הואיל ואיטריד ההוא גברא מההוא עלמא, ליפוק ליתנהי בהאי עלמא, נפק אחר לתרבות רעה", ע"כ.

וכמו כן מובא בספרים על אותו האיש שגם הוא יצא לתרבות רעה אחר ששמע קול או נודע לו שאין רצון עליו לקבלו ואין לו חלק לעולם הבא, והחליט שיהנה לכל הפחות מהעולם הזה.

אמנם, האמת היא שבוודאי שייך להנות מעולם הזה על פי תורה, ולא הוצרכו לעשות עבירות בכדי להנות מעולם הזה. ועוד יתרה מזו העיד על עצמו הרה"ק בעל נועם אלימלך זצוקללה"ה שעיקר ההנאה בעולם הזה הוא מן התורה ומצוות, ולכן אמר שאין הוא מבקש שכר על מה שעשה אחר שכבר נזכה להרגיש נועם מתיקות עריבות התורה ומצוות – כי עצם העבודה – הנאה ושכר הם לו, אלא יבקש שכר על מה שעשה ועמל קשות עד שהגיע לדרגתו ומעלתו הגדולה.

אבל רשעים אלה – אחר ואותו האיש – לא השיגו זאת, וחשבו שאם אין להם חלק לעולם הבא, שוב אין צריכים לעבוד את השי"ת ויהנו מהעולם הזה ולכן יצאו לתרבות רעה.

וזה היה טעותם, כי התורה הקדושה נקראת תורת חיים, והיינו שהתורה"ק אינה רק תורה כדי לזכות על ידה לאחר מיתה ה' ישמרנו לגן עדן ולעולם הבא, אלא גם ובעיקר איך לחיות בעולם הזה ומה כדאי לאכול לבריאות הגוף והנפש ואפילו איך לעשות כל דבר קטן וגדול כלבישת המנעלים והגרביים. ורק בדרך התורה יודעים איך להתנהג בזה העולם.

נמצא, שאף אחר שאדם שומע ויודע שאין לו חלק לעולם הבא, מכל מקום עדיין עליו להמשיך ולעבוד את בוראו, גם משום שיכול עדיין להנות מעולם הזה, וגם כי עבודת השי"ת היא ההנאה הגדולה ביותר שיש בעולם הזה. וכי היא הדרך הנכונה בעולם הזה.

ברם, אנו נבוא לבאר בס"ד שלא רק מעתה יזכה במעשיו ועבודתו לשכר חדש – מה שאבד עד עתה, אלא אף יחזור ויזכה בשכרו שאבד – אם יתעקש וילחם נגד דינו שנגזר עליו שלא יקבל חלק בעולם הבא.

ג.

בספרים הקדושים האריכו לבאר ענין התשובה והתיקון שיש לכל איש ישראל בשורש, ולא שייך שיפלו נשמות ישראל למקום שלא יוכלו לקום – כי לא ידח ממנו נדח – בשום פנים וצורה, לא יהא מצב שיפול איש ישראל למקום שלא יכול לצאת משם, והחילוק הוא רק במידת התעקשותו ומלחמתו ומידת חוזק רצונו להתעלות ממצבו השפל.

ולפי זה באמת הבת קול ששמעו אחר ואותו האיש – לא היה באמת להדיחם לגמרי מן הרוחניות, שדבר זה לא שייך אצל איש ישראל שיודח לגמרי. רק הודיעה להם הבת קול שנלקח מהם עזר העליון וסייעתא דשמיא שיש לכל אחד לחזור בתשובה, ומעתה מצופה מהם שיתאמצו יותר לבדם – בלא עזרה – לשוב בתשובה ולהתעקש להיכנס להיכל המלך.

היינו, הקריאה הזאת שקורא השי"ת לכל איש ישראל בכל עת ואומר 'שובו בנים שובבים' – ובקריאה זו נותן להם כח וסייעתא שיוכלו לשוב אליו, קריאה זו – לקחו לאחור ולאותו האיש, כי לא זכו לקבל העזר העליון הזה. אבל בוודאי שבעקשנות ובמלחמה היו מתקבלים בתשובה וחוזרים למעלתם.

וכענין הזה מביא אא"ז בספה"ק דברי בינה מעשה שהיה אצל מרן בעש"ט הק' זצוקללה"ה שפעם אחת שמע בת קול שהפסיד כל חלקו בעולם הבא, בעבור שהבטיח לעקרה אחת שהיתה עקרה מששת ימי בראשית שתלד זכר, ונצרך לזה להפוך סדרי בראשית. – ושמח הבעש"ט מאד על בת קול זו, שמעתה יוכל לעבוד השם יתברך שלא על מנת לקבל פרס, רק על מנת לעשות נחת רוח לבורא יתברך שמו. ולשמחתו זו יצאה שוב בת קול, שבשביל זו השמחה זכה בחזרה בכל חלקו בעולם הבא, ע"כ. ונראה מזה שבאמת אף אם חושב שלא יקבל שכר, אם יתעקש וילחם למען עבודת השי"ת, שוב יחזור לאיתנו, כי אין הבת קול כי אם הרחקה מעט ועונש על דבר מסוים – אבל אם יתעקש לחזור בתשובה בוודאי יתקבל.

וזה הייתה טעותם של אחר ואותו האיש שלא הבינו שרק הסייעתא אבדה להם, אבל עדיין יכולים להילחם ולחזור לגדלותם בהתאמצות יתר בעבודת הבורא.

ד.

הנה, אף כי אין אנו בדרגות אלו לשמוע בת קול הקורא לנו משמיא לחזור בתשובה או שמונע מאיתנו עזר זה. אף על פי כן, נוגע דבר זה לכל אחד ואחד מאיתנו לבל יחשוב שנתרחק הוא מעבודת הבורא.

כי זה דרכו של יצר הרע, שבא אל האדם ומסיתו לאמר 'לך כבר אין תקוה, כבר לא תוכל לחזור בתשובה ולהתעלות למעלות רמות, ממילא כבר הרבית לחטוא ולפשוע, מה לך כי עתה תתחיל לחזור בך, לכל הפחות תהנה מן העולם הזה..'. וכן האלה דברי שטות וסרק שמנסה היצר לייאש את האדם לבל יחזור בתשובה ולבל ינסה לילך בדרך המלך כי חבל על מאמציו, וממילא לא ישיג הרבה אחר ריבוי חטאיו ופשעיו.

ועל פיתויים ובלבולים אלו אומר הכתוב לכל אחד ואחד: 'אתם נצבים היום כולכם', כל איש ישראל יכול לעמוד במלחמה נגד השי"ת בבחינת מחלוקת הנגזר מן תיבת נצבים, להילחם ולא להסכים ליאוש זה שכבר אינו מתקבל בשמיא, כי אף שאין רואה שום עזר וסייעתא למעשיו ולעבודתו, ידע וישריש בנפשו שלא שייך שום אדם שיפול לגמרי כי תמיד יש תקוה ויכול לחזור רק צריך יותר מאמץ ויותר מלחמה והתעקשות לחזור בתשובה ולהיות עובד ה'.

הנה כי כן באנו בזאת לביאור על כוונת עמידת ישראל במצב של 'נצבים לפני ה' אלוקיכם' שיש בה כוונה של מחלוקת ומלחמה עם השי"ת כביכול, שאף שאין לו עזר וסיוע עליון לחזרתו ולתשובתו – אף על פי כן יש בכוחו לעמוד ניצב ולהילחם עם דינו זה ולהתקבל בתשובה שלמה.

ועתה נשאר לבאר, סדר הסיוע העליון לעבודת הבורא ודרכי התשובה בהעדר סייעתא זו.

ה.

בפרשתן נאמרו דברים קשים לעוברי עבירה שהולכים בדרך חטאים, ביניהם (כט, יט) 'לא יאבֶה ה' סֶלַח לו'. ויש לדייק שלא אמר 'לא יסלח ה' לו' אלא 'לא יאבֶה' שהשי"ת לא ירצה לסלוח לו.

והביאור יש לומר, אותו רצון וסיוע שהשי"ת נותן לישראל להתקרב אליו ולעזור להם שיוכל הוא לסלוח להם – זה לא יתן השי"ת לחוטאים המוזכרים בפרשה. וכפי שביארנו לעיל שהסיוע העליון לא יקבלו. אבל בוודאי שאין מושג שלא יסלח לו ה', כי כל איש ישראל מכל מצב יכול להתרומם ולהתעלות אם רק יתעקש וירצה להצליח.

ולבאר הענין יותר. הלא ידוע שאין האדם יכול לצלוח עבודתו בלי עזרה וסיוע מהבורא, וכמאמר הגמ' בקידושין (ל'): 'אלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו, לא יכול לו', וכן בגמ' סוכה (נב): 'יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, שנאמר (תהלים לז, לב) 'צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו', ואלמלא הקב"ה שעוזר לו אינו יכול לו"', עד כאן. והיינו שבשביל לעבוד את הבורא, צריכין אנו לעזרתו אותנו נגד הקמים עלינו ומפריעים עבודתנו אליו, וכיון שחפץ הקב"ה בעבודת ישראל, לכן הוא נותן להם עזרה וסיוע נגד היצר הרע.

ברם, עזרה זו תיפגם ותקטן כמה שיחטא אדם יותר, וזה מאמר הקרא 'לא יאבֶה ה' סלוח לו' – היינו שלא יקבל העזרה הראויה לסליחה מאת השי"ת, אלא יצטרך לעמול ולהתאמץ להתקבל בתשובה.

כיוצא בזה יבואר גם מה שמובא בזה"ק וספה"ק שיש חטאים שאין עליהם תשובה, דוגמת פגם הברית וכדומה שכתבו בחומרתו שלא יכול אדם לשוב עליהם. והכוונה ברורה לעניות דעתי שיש פחות עזר וסיוע לתשובה על עניינים אלו, אבל בוודאי אין הכוונה שאין תשובה מועלת עליהם כלל, כי כל אדם אם יתעקש ויתאמץ מאוד בעבודת התשובה, בוודאי יתקבל ויצליח.

והלכה ערוכה היא בירושלמי (פאה, פ"א ה"א) ונפסק ברמב"ם להדיא (פ"ג מהלכות תשובה הלכה י"ד) 'אין לך דבר העומד בפני התשובה'. כי על כל דבר אפשר לשוב בתשובה, והחילוק היא במידת המאמץ שיצטרך האדם להשקיע בתשובתו, כי בלעדי עזר עליון תקשה עליו התשובה, אבל בוודאי שאם יתאמץ – יתקבל.

ו.

נמצא מבואר, יש עזר וסייעתא דשמיא מיוחדים לישראל לעבודת הבורא ולעמידה נגד היצר הרע, ואף למצוות התשובה יש עזר זה. אבל ככל ויגדל האדם בחטאיו – כך יאבד עזר זה ויצטרך לעמול יותר קשה להתקבל בתשובה.

ובאמת, מטרת קושי התשובה ואיבוד סיוע נפלא זה משמים הוא לטובת האדם, כי כיון שהרבה לחטוא ולעשות עבירות שקשה התשובה עליהם, לכן באמת לא יכול להתקבל בתשובה באופן הרגיל רק על ידי יסורים ותעניות וסיגופים וכדומה, אבל אם יעשה תשובה ויעבוד את השי"ת מתוך קושי ועמל רב יותר, ייפטר מהתעניות והסיגופים.

ונמצא, עצם זה שנלקח ממנו הסיוע לתשובה, הוא לטובתו, כדי שיעמול יותר ויעבוד את השי"ת מתוך קושי ויגיעה, ועי"ז ייפטר מהתעניות והסיגופים.

ושוב הראוני שכוונתי בעהשי"ת בביאור הבת קול ששמע אחר, לדברי שו"ת מהרי"ט (ח"ב או"ח סימן ח') וז"ל: "ומה שאמרו באחר שובו בנים שובבים חוץ מאחר, מונעים היו לו מן השמים דרכי התשובה והחליקוהו בדברים לטורדו מן העולם על כמה מרדים שעשה והחטיא את הרבים כדמייתי בירושלמי דתנן כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ואני שמעתי משמא דגמ' דבהא טעה אחר שלא היה לו להשגיח בבת קול ששמע שובו בנים שובבים חוץ מאחר, דקמ"ל כל מה שאומר לך בעל הבית עשה חוץ מצא, כדאמרין בס"פ מי שהיה טמא, והיה לו לשים פניו כחלמיש לשוב בתשובה שאם היה שב בתשובה שלמה היו מקבלים אותו והרי אמרו בירושלמי כשאמר לו ר' מאיר בשעת מיתתו אף אתה חזור בך א"ל וע"כ מקבלין אמר תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של מות באותה שעה בכה ומת אמר כמדומה שמתוך תשובה מת והועילה תשובתו למדייניה ולאתוייה לעלמא דאתי וכו"', עכ"ל.

וזה ממש כדברינו שהיה צריך אחר להתעקש ולשוב בתשובה, וכאשר באמת לפי גירסת גמרת ירושלמי חזר אחר בתשובה קודם מיתתו כפי שהביא המהרי"ט בסוף דבריו.

ונמצא מדברי מהרי"ט עוד חידוש גדול שאף שעבר עבירות חמורות שהתשובה עליהם קשה, יכול לחזור עליהם אפילו בשעת מיתתו, ויכול לתקן הכל לטובה. ויסוד זה מבואר בגמרא עבודה זרה () במעשה דרבי

אליעזר בן דורדיא שעבר על עבירות שבעולם, אבל קודם מותו הניח ראשו בין ברכיו ובכה בתשובה גדולה, עד שנחמלו לו כל עוונותיו אפילו אלו המפורשים שם שלכאורה עליהם אין התשובה מועלת. ולא עוד אלא שקוראין אותו רבי! ומקריאתו בתואר 'רבי' מוכרח שאף זכה לתקן לשעבר את מעשיו, ולכך זכה להיקרא 'רבי'!

וזה כדברינו, שעל ידי היגיעה הגדולה במצוות התשובה, והעמל הנורא שישקיע האדם בתשובה ובמעשים טובים, יזכה לחסוך דרך תשובה ארוכה, ותתקבל תשובתו אף בלא יסורים ותעניות וכדומה.

ז.

בפרט יבואר, לפי מה שפסק הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ב ה"ד) שהשב בתשובה הרי הוא אדם אחר ואינו אותו האדם החוטא שעשה החטא, לפי זה, בוודאי שיכול לחזור בתשובה על כל דבר שהרי הוא נהיה אדם אחר בעת תשובתו, וא"כ מוכרח שיכול להתחדש גם לכל עבירה או חטא אפילו הגרועים ביותר, רק שעליהם יצטרך להתאמץ ולהתעקש ביותר להתקבל בדרכי התשובה, שהרי הוא אדם אחר שלא חטא בעבירות כלל, ודו"ק.

וזה שהכתוב מודיע ואומר לכל ישראל 'אתם נצבים היום כולכם' – כולם בלי יוצא מן הכלל, אף מי שחטא והרשיע הרבה מאוד, אין אחד שיכול לומר 'אני לא יכול להתייצב', ולכך נכתב לשון 'נצבים' להורות על לשון המלחמה הנצרכת לפעמים כדי כלי נגד ה' ונגד הסיוע שאיננו מקבלים עתה, בכדי להתקבל ולעבדו יתברך בשלמות, שאף אם לא יקבל סיוע ועזר, אכתי יכול להתעקש ולהתאמץ יותר ואז יוכל להתקבל בתשובה שלמה.

וזה גם ביאור כפילות הלשון, שאחר שכבר כתב 'כולכם' חוזר ומפרש 'כל איש ישראל', להורות שכל איש ישראל בלי שום יוצא מן הכלל, כולם יכולים למרות העבר החמור שיש בידו, יכול לעמוד להתייצב לפני ה' ולהתעקש להתקבל בתשובה, ודו"ק.

ולא זו אף זו, מצינו בספ"ק תולדות אדם שהבעל תשובה, לא רק שזוכה לתשובה וכפרה על מעשיו, אלא עוד מתעלה ומתרומם למדרגות גבוהות יותר ממעמדו שהיה בו קודם, וזה בא לו על ידי תשובתו. כי אין התשובה רק כפרה על עצם החטא אלא התשובה היא פעולה שמרוממת ומעלה את האדם לדרגה גבוהה יותר.

ח.

ועוד יש בנותן טעם להוסיף. שאם לא יתאמץ ולא יתעקש לחזור בתשובה על חטאיו אלא יתייאש ויחשוב שכבר אין לו תקוה, אזי חטאו זה של יאושו ומחשבתו זו, גרועה היא יותר מעצם החטא עצמו.

שהרי זה ברור שהרצון הפנימי של השי"ת הוא שכל אחד ישוב ממעשיו הרעים, שהרי ברא את כל העולם בכדי להעלותם בדרגות אלוקות, וכל דבר שנתקלקל וירד מדרגתו, מצפה השי"ת שיחזירו האדם לתיקונו ולשורשו ולא יישאר ח"ו במצבו המקולקל. וזה ברור שמצפה השי"ת לישראל שיעשו תשובה בכל מצב, אלא שמשום איזה סיבה או עונש, מוכרח השי"ת לפעמים ליקח ממנו העזרה והסייעתא ואז מוכרח האדם לעבוד ולעמול קשות בכדי להגיע לבד לשערי קדושה.

וזה עומק הביאור במאמר חז"ל 'אלמלא הקב"ה עוזרו, לא יכול לו', כי באמת עצם רצון השי"ת שלא ידח ממנו נדח, הרי כבר ברצון הזה, נטבע בטבע האדם שיוכל לחזור בתשובה. ולכן אף אם העזר הגלוי והברור – לפעמים נעדר מן האדם על ידי חטאיו, עדיין יישאר עזר נסתר ורצון פנימי של השי"ת שתמיד מצפה שיחזור אדם בתשובה, ולכן יכול להאמין אם יתעקש ויתאמץ מאוד.

ועתה נמצא, שבאמת ברצון פנימי, חפץ השי"ת שיחזור האדם אף השפל ביותר, ואף שאין הוא עוזרו בגלוי ואין נותן לו סייעתא בדרך הטבע, אבל בוודאי שמצפה ורוצה בתשובת החוטא אליו. ועתה אם לא יחזור האדם בתשובה ולא ינצל כראוי את המתנת השי"ת ועזרתו הפנימית אליו שיחזור בתשובה, אזי חטאו גדול יותר, שהרי עתה חוטא הוא נגד רצון הפנימי של השי"ת, ומתנגד לא רק לתורה ומצוות הברורים ומפורשים בגלוי, אלא אף לסתרי רצון הבורא שמקווה ומצפה מאוד שיחזור אדם זה בתשובה, ואילו האדם אינו משתמש ברצון זה של השי"ת אלא מתייאש והולך לו לתאוות העולם השפל, היש לך עבירה גדולה מזו, הלא בזה הוא הולך נגד רצונו הפנימי והנסתר של השי"ת וזה יותר גרוע מעבירותיו שעבר בגלוי.

וכאשר כבר המשיל זאת רבינו יונה בחיבורו הגדול 'שערי תשובה' (שער א' אות ב') לאחד שהיה לו דרך לצאת ממיצרו ולא יצא, שזה מעשה גרוע יותר שרוצה להישאר במצב של נגד הטוב, וז"ל: 'ודע, כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו יכבד עליו מאד ענשו בכל יום, כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנוס

לנוס שמה, והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במרדו והנו ברעתו, ובידו לצאת מתוך ההפכה, ולא יגור מפני האף והחמה, על כן רעתו רבה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה על הענין הזה (קהלת רבה ז, לב) משל לכת של לסטים שחבשם המלך בבית האסורים, וחתרו מחתרת, פרצו ויעבורו ונשאר אחד מהם. בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש ההוא עודנו עצור, ויך אותו במטהו. אמר לו: קשה יום! הלא המחותרת חתורה לפניך ואיך לא מהרת המלט על נפשך", עכ"ל.

ובזמן שיש מחתרת חתורה ויכול לצאת מבית האסורים, הלא על זה אנו מברכים כל יום ברכת 'מתיר אסורים' שעוזר וסומך אותנו ועוזרנו לצאת ממאסרנו. ואם אינו משתמש במחתרת החתורה, הרי הוא חוטא חטא גדול עוד יותר מהחטא עצמו כמבואר. וזה בא לאדם ממחשבות של יאוש וחסרון ונמיכות עצמו, שאינו יודע מעלת נשמתו וכוחותיו הגדולים, [והארכנו בענין זה בדרשה לפני סליחות שנה זו, עיי"ש].

מבואר, שאדם שאינו רוצה לברוח ממצבו הרע, אלא מעדיף להישאר במצב של עבירה ואשם, הרי הוא חוטא יותר, שהיה יכול לצאת ממצבו ולשפר מעשיו, ולא רצה אלא העדיף להישאר במצב של עונש ורוע. וזה כפי הנתבאר לעיל מרידה ברצון הפנימי של השי"ת שאינו רוצה לשפר מעשיו ולשוב אל ה' המחכה ומצפה לתשובתו.

ועתה יבואר שלכן כתב הפסוק 'אתם נצבים' ולא כתב 'עומדים', כי נצבים משמעותו שעשה איזה מאמץ יותר להיות ניצב לפני ה', ולא רק בחינת 'עומדים' שבכל מקום הוא עומד בלא שום השתדלות, אלא ניצב ומתייצב לתפקידו להתקרב אל ה'.

והנה ימים הללו, ימי רחמים וסליחות, הינם ימים המבורכים מלאים בהזדמנויות טובות של תשובה ועלייה והתקדמות במעלות ה', וצריך להתייצב כולם, שלא נהיה כאותו טיפש שנשאר מאחור ולא ניצל את הדרך לשוב אל מלכו, אלא בבחינת 'נצבים' לעמוד נגד הקושי וחסור הסיוע ולהילחם במחלוקת נגד ה' כביכול, להתחזק ולהתאמץ ולהתעקש לשוב בתשובה אף בחוסר סיוע ועזר, כי באמת ברצון הבורא הפנימי, בוכה השי"ת על כל נפש שאינה שבה אליו, ומצפה ומקווה שלא ידח ממנו נדח.

ויהי רצון שנזכה לשוב בתשובה שלמה כראוי ולידע לעמוד ניצב לפני ה' ולעשות תשובה כראוי, ונזכה כולנו לכתיבה וחתימה טובה ושנה טובה ומבורכת בביאת גואל צדק במהרה בימנו אמן.

לקבלת הגליון מידי יום רביעי למייל שילחו ל m0732951213@gmail.com